SZÉKELY ZOLTÁN

Múzeumok

Hazánkban a második világháború után végbement társadalmi-gazdasági és politikai átalakulások révén új társadalom jött létre, mely nagy figyelmet fordít a dolgozók szocialista tudatának kialakítására, szüntelen fejlesztésére. A formatív tényezők között jelentős szerep hárul a muzeológiára és muzeográfiára, valamint e tudományok intézményére, a múzeumra. Ennek megfelelően fokozódott a tudományos, kulturális vagy művészi szempontból értékes tárgyak gyűjtését, szakszerű feldolgozását és kiállítását célzó tevékenység.

Abból kiindulva, hogy az ország minden anyagi és szellemi értékét az egész lakosság közös alkotó munkája teremtette, ez a gyűjtés, megőrzés, feldolgozás és hasznosítás kiterjed mind a román nép, mind az együttlakó nemzetiségek múltjához, illetve jelenéhez kötődő tárgyakra. Természetes tehát, hogy az itt élő magyar és német nemzetiség muzeális értékei nemcsak az erdélyi múzeumokban, hanem országos intézményekben, kiállításokon is helyet kapnak. Hazánkban a nemzetiségek múltjának, sajátos népi műveltségük tárgyi emlékeinek felkutatása és megőrzése megfelelő anyagi és szellemi feltételekkel rendelkező tevékenység.

Az idők folyamán megnyilvánuló egyéni, illetve csoportkezdeményezés eredményeként nemegyszer gazdag gyűjtemények keletkeztek, sőt muzeális intézmények is alakultak. Mindez azonban esetleges volt. Korunk követelményeinek megfelelően ezt átfogó, tudományos, tervszerű munka váltotta fel, amely a múzeumok keretén belül és azon túl is források, értékes tárgyak feltárására, műemlékvédelemre, hagyományápolásra törekszik. Ez alkalommal azonban főleg a múzeumokban, és – mondjuk úgy – a határvidékükön végzett munkát igyekszünk az olvasó figyelmébe ajánlani.

A polgáriasodás mint a társadalom gyökeres átalakulása nemcsak a hűbéri rend megszűnését eredményezte, hanem mély átalakulásokat idézett elő a kulturális életben is. Ebben az összefüggésben magyarázható számos tudományos-kulturá-

lis, valamint művészeti intézmény létesítése, köztük a múzeumoké is. Hazánkban ezek között első helyen említendő a bukaresti Régészeti Múzeum, mely 1964-ben ünnepelte fennállása centenáriumát.

Erdélyben a szebeni Brukenthal alapítmány a legrégibb (1837); a többi múzeum – mint a kolozsvári, sepsiszentgyörgyi, marosvásárhelyi stb. – a múlt század második felében jött létre.

A sepsiszentgyörgyi múzeum alapításának 1979. szeptember 15-én múlt száz éve. Ez idő alatt hazánk egyik jelentős tudományos intézetévé fejlődött, melyről nemcsak hazai, de külföldi tudományos körök is elismeréssel nyilatkoznak.

A múzeum alapgyűjteménye már 1875-ben létrejött, amikor Cserey Jánosné Zathureczky Emília imecsfalvi gyűjteményét Vasady Nagy Gyula a Kolozsvárról magával hozott természetrajzi és éremtani gyűjteménnyel gyarapította. Ez a kezdeti gyűjtemény volt a Cserey Múzeum. Ezt a tulajdonos a már működő kolozsvári múzeum számára ajánlotta fel. Szentiványi Gyula, Háromszék főkirálybírája azonban rávette Csereynét, hogy gyűjteményével ne menjen Kolozsvárra, hanem a Székelyföldön alapítson múzeumot. Így ajándékozta Csereyné gyűjteményét a három székely – Csík, Háromszék és Udvarhely – megye lakosságának. Háromszék vármegye akkori vezetősége Sepsiszentgyörgyön, a Székely Mikó Kollégium emeletén helyezte el a gyűjteményt. Az 1879. szeptember 15-én tartott közgyűlésen úgy döntöttek, hogy a múzeum székhelye Sepsiszentgyörgy legyen. Ez azonban egyelőre csak muzeális gyűjtemény volt. A múzeummá válás egyik alapfeltétele az volt, hogy saját épülete legyen, melynek falai között zavartalanul lehessen végezni a tudományos és népnevelő munkát. Ezt Gödri Ferenc, Sepsiszentgyörgy város polgármestere, illetve Csutak Vilmos és dr. László Ferenc múzeumi igazgató-őrök valósították meg. A múzeumi épület megtervezésével Kós Károly műépítészt bízták meg 1910-ben; 1912–13 folyamán fel is épült a múzeum épülete, mely a tervező Kós szerint „természetes, művésziesen monumentális“, s egyike Sepsiszentgyörgy legszebb épületeinek.

A háború után, 1920-ban az átrendezett múzeum a következő osztályokkal nyílt meg: 1. könyvtár és levéltár; 2. régészet és numizmatika; 3. néprajz; 4. képzőművészet; 5. természetrajz.

A múzeumi gyűjtemények gondozását, gyarapítását választott múzeumőrök látták el. Ezek között mint kiváló szakembert kell megemlítenünk Nagy Gézát, aki 1881–1889 között vezette a múzeumot. Nagy Géza távozása után 1890 és 1949 között a helybeli Székely Mikó Kollégium tanárai látták el a múzeumőri tisztséget. E sorok írója is mint kollégiumi tanár került 1937-ben a múzeumhoz múzeumőrnek. A múzeum igazgató-őrei közül Csutak Vilmos és dr. László Ferenc kollégiumi tanárok munkássága hagyta a legmélyebb nyomokat a múzeum történetében.

A múzeum régi szervezési formája 1949-ben megszűnt, s rendes évi költségvetéssel és megfelelő személyzettel rendelkező állami intézménnyé vált. A múzeum anyagi feltételei azóta fokozatosan javultak, gyarapodott a megvásárolt tárgyak száma, jobbak lettek a munkafeltételek, korszerűbbek a kiállítások. A közelmúltban a múzeum több alegységgel bővült. Kézdivásárhelyt megalakult a várostörténeti és az 1848-as forradalmat bemutató részleg, Csernátonban pedig helytörténeti és néprajzi kiállítás létesült. A város nagynevű festőjének, Gyárfás Jenőnek Sepsiszentgyörgyön, a nagy székely mesemondónak, Benedek Eleknek pedig Kisbaconban létesült emlékház.

Említésre méltó, hogy a sepsiszentgyörgyi múzeum természetrajzi részlege őrzi – a gazdag geológiai, paleontológiai, botanikai gyűjteményeken kívül – hazánk egyik legszebb, tudományos szakszerűséggel összeállított lepkegyűjteményét, amelyet Diószeghy László festőművész gyűjtött össze. A szórványleletekből álló kezdeti régészeti anyagot dr. László Ferenc erősdi ásatásai, valamint más helyszíni gyűjtései sok ezer darabbal gazdagították.

A sepsiszentgyörgyi múzeum tevékenyen részt vett az RSZK Akadémiája irányítása alatt végzett régészeti kutatásokban is. Erdély délkeleti része a történelem folyamán állandóan lakott volt, s az itt hosszabb-rövidebb ideig letelepedett népek anyagi kultúrájának emlékei nagy számban őrződtek meg. Az őskor számos műveltsége hordozóinak, az itt élt dák lakosság, a rómaiak, a népvándorláskori népek (gótok, gepidák, avarok), továbbá a Dácia feladása után visszamaradt s a VI. századtól kezdve itt letelepedett szlávokkal együtt élő romanizálódott lakosság anyagi műveltsége emlékeit felkutatva megnőtt a sepsiszentgyörgyi múzeum jelentősége.

A régészeti kutatás terén a múzeum a vidék kora középkorának megismerését is egyik fő feladatának tekintette. A csernátoni kora középkori település, valamint a zabolai XII. századi temető a magyar népesség letelepedésére vonatkozóan szolgáltatott fontos adatokat, a vidék várainak feltárása pedig a feudális magyar királyság határvédő rendszerének ismeretéhez vitt közelebb, továbbá a határvédő székelyek megtelepedésének idejét is pontosabban meg lehetett állapítani.

A középkori gyűjtemény anyagát fegyverek, bútorok s az ötvösmesterség számos értékes terméke képezi. Ezek között több olyan tárgy van, mely egyes erdélyi történeti személyiségek emlékét idézi.

Az 1848–49-es szabadságharc Háromszék történetének egyik legdicsőségesebb fejezete. A szabadságharc emléktárgyai között fő helyet foglal el Gábor Áron ágyúja, saját készítésű asztala, Bem tábornok nyomdája, botja, valamint a Kufsteinba bebörtönzött szabadságharcosok emléktárgyai.

A néprajzi gyűjtemény sok olyan tárgyat őriz, mely a falusi nép életének szocialista átalakulásával kikerült a használatból. A falun egykor virágzó népi mesterségek – fazekasság, kádármesterség, mézespogácsa-ipar stb. – munkaeszközeit, valamint termékeit ugyancsak a múzeum őrzi. A festett és faragott bútorok, valamint a népi hímzések gazdag gyűjteménye a vidék népi díszítőművészetének legszebb emlékei.

A képzőművészeti részleg, mely kezdetben Barabás Miklós, Gyárfás Jenő, Bölöni Sikó Miklós, Varga Nándor Lajos képeit őrizte, az elmúlt 30 év alatt sok értékes munkával gyarapodott. Bene József, Aurel Ciupe, A. Ciucurencu, Brăduţ Covaliu, Nagy Imre, Nagy Albert, Mattis Teutsch János festőművészek számos képe jutott vásárlás vagy adományozás útján a múzeum birtokába. Bene József festőművész például 70 képből álló gyűjteményt ajándékozott.

A múzeumnak gazdag könyvtára van, melyben a kötetek száma meghaladja a 100 000-et, köztük számos a könyvritkaság.

A múzeum tudományos és népnevelő munkásságáról az 1969 óta megjelenő évkönyv, az Aluta tájékoztatja a tudományos világot és a nagyközönséget. Ezenkívül alkalmi közlemények adnak hírt a múzeum tudományos és kulturális tevékenységéről.

A múzeumi gyűjtemény 1879-ben 8779 darabból állott; jelenleg a gyűjtemények törzsállományának száma meghaladja a 200 000 darabot. A látogatók évi átlagos száma a kezdeti néhány százról több mint tízezerre emelkedett, ami bizonyítja, hogy a múzeum iránti érdeklődés szüntelenül fokozódik.

A romániai megyei múzeumok hálózatába tartozik Marosvásárhely múzeuma is. Ez a gazdag tevékenységű intézmény az 1886-ban megnyílt Székelyföldi Iparművészeti Múzeum és az 1934-ben alakult régészeti-néprajzi múzeum összevonásából született. Igazgatói voltak: Aurel Filimon (1932–1940), Bordi András (1940–1944), Paul Dragoman (1949–1974). Jelenleg a múzeumot 14 tagú tudományos tanács vezeti, az igazgató Valeriu Lazăr, részlegei a következők: régészet, középkori történelem, újkori történelem és néprajz. A néprajzi, a régészeti és természettudományi tárgyak gyűjtését a tudományos kutatás követi; a munka eredményeit időszaki kiadványokban és kiállításokon értékesítik. Saját kiadványa a *Marisia* című évkönyv. A múzeum munkaközössége támogatta a maroskeresztúri, a marosvécsi római castrumnál és az ózdi szkíta temetőnél végzett ásatásokat. 1949–1971 között 70 kiállítást szervezett; említésre méltó, hogy a múzeumban több mint 4000 tárgyból álló néprajzi gyűjtemény tükrözi a román nép és az együttlakó nemzetiségek életének fejlődését ezen a tájon.

A kolozsvár-napocai Erdélyi Történeti Múzeum, amely az Erdélyi Múzeum egységeként alakult 1859. november 23-án, kezdetben csak néhány gyűjteményt tartalmazott. Gyors fejlődése folytán – különösen az 1960 utáni években – nagy történelmi múzeummá alakult, amelyben Erdély területének társadalmi fejlődését változatos és értékes anyag mutatja be: fegyverek, munkaeszközök, kéziratok stb. A gyűjtemény gazdagításához Mikó Imre, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Emil Racoviţă, László Ferenc és mások járultak hozzá. A múzeum jelenleg a következő részlegekre oszlik: ókori, középkori, újkori, jelenkori történelem, muzeográfia, ezeket a gyógyszerészettörténeti és a hadtörténeti gyűjtemény egészíti ki.

A múzeum közössége – H. Daicoviciu igazgató irányításával – folyton gyarapítja a gyűjteményt, gazdag kulturálisnevelő tevékenységet fejt ki, Erdély történelmének legkülönbözőbb területeit kutatja. Együttműködési kapcsolatot tart fenn minden hazai múzeummal, a hasonló profilú főiskolákkal és

kulturális intézményekkel, valamint külföldi múzeumokkal, kulturális és tudományos intézményekkel. Kiállítást szervezett Kölnben (1968), Rómában (1970) és Ljublanában (1971). Az 1964-től kiadott Acta Musei Napocensis és a Biblioteca Musei Napocensis monográfiasorozat jelentősen hozzájárul a múzeum tevékenységéről alkotott kép kiteljesítéséhez.

Kolozsváron több múzeum, képzőművészeti tárlat, nagy értékű könyvtár van, és egy ritka szépségű botanikus kert, amely a tudományos kutatásban is igen fontos szerepet játszik. Ez intézmények közül az Erdélyi Néprajzi Múzeum tevékenységét emeljük ki. A múzeum gazdag anyaggal szemlélteti a román, magyar és német dolgozók életmódját, és számtalan tárgyi emlékét őrzi az előző nemzedékek életének. A központi székházban kifejtett tevékenységet a múzeum szabadtéri részlegén végzett munka egészíti ki. Ez a felépítés elősegíti a kulturális-nevelő és tudománynépszerűsítő feladatok teljesítését. A tudományos kutatás, a gyűjtőutak megszervezése, az anyag konzerválása és restaurálása, raktározása, a kiállítások megszervezése, a múzeum évkönyvének szerkesztése a központi székházban történik. Az évkönyv révén a múzeum mintegy 70 külföldi szakintézménnyel tart fenn kiadványcserét. A szabadtéri részlegen a teljes épületek, műhelyek, falusi ipari felszerelések, parasztházak, lakásbelsők kaptak helyet, itt tárolják azokat a tárgyakat is, amelyeket nem raktározhatnak a központi székházban. A múzeumnak a Hója erdőben elhelyezett szabadtéri részlege a szakszerűen kiállított gazdag anyagnak köszönhetően nagy vonzóerőt jelent a hazai és a külföldi látogatóknak.

Hasonló intézmény a Szeben melletti Kiserdőben a népi ipar szabadtéri múzeuma. A közel 100 hektáros szép parkban azokat az eszközöket, szerszámokat, berendezéseket gyűjtötték össze az ország minden tájáról, amelyek a népi ipar fejlődését tükrözik.

A Körösvidéki Múzeum 1971-től a nagyváradi Barokk-palotában működik, amelyet restaurálása után erre a célra rendeztek be. Az 1871-ben létrejött gyűjtemény alapján megalakult múzeum a második világháború után vált jelentősebb intézménnyé. Részlegei – történelem, művészet, néprajz, természettudományok – értékes anyagot őriznek. Gazdag könyvtára van, és három laboratóriumában folyik a restaurálás. A

múzeumot Sever Dumitraşcu igazgató és három osztályvezető irányítja. A tevékenység főleg a kutatásra, konzerválásra, felhasználásra, népszerűsítésre és a kulturális-nevelő munkára irányul.

Csíkszeredában a korszerű, jól szervezett múzeum annak a szorgalmas munkaközösségnek az odaadó tevékenységéről vall, amelynek élén fáradhatatlanul dolgozik János Pál múzeumigazgató. A csíksomlyói főgimnázium még az 1870-es évek elején elkezdte a múzeumi tárgyak gyűjtését. Ez a tevékenység azonban hosszú ideig empirikus maradt, a tárgyak esetlegesen gyűltek egybe. Az 1930-ban megrendezett csíksomlyói népművészeti kiállítás elősegítette az erőfeszítések egyesítését a múzeum megszervezése érdekében. A kiállítás utáni években az anyag megőrzése és gyarapítása Vámszer Géza érdeme, majd a nemrég elhunyt Kovács Dénes fejtett ki jelentős gyűjtő és konzerváló munkát. A gyűjtemény 1950-ben állami tulajdonba került, és alapja lett az egykori rajoni múzeumnak.

Az impozánsan megújult Mikó-várban végleges otthonra talált csíkszeredai megyei múzeum csaknem százezer tárgyat őriz. Kiemelendő a hagyományos mintájú pásztorfaragások gyűjteménye, a csángó népi hímzés közel ezer mintája, a régészeti leletek és későbbi történelmi korszakok tárgyi emlékei. Ezenkívül ez a múzeum őrzi az ország egyik legnagyobb képzőművészeti hagyatékát, Nagy Imre festőművész mintegy nyolcezer munkáját. A múzeum szakembereinek kutatómunkájáról tanúskodik a környék 56 új régészeti pontjának megjelölése, valamint csaknem 150 kisebb-nagyobb dolgozat.

Székelyudvarhelyen a múlt század végén megindult múzeumalapítási folyamat eredményeként jött létre a székelyudvarhelyi volt Református Kollégium gyűjteményének az alapja. A gyűjtést Solymossy Endre történelemtanár kezdte el. A múzeum tulajdonában lévő történelmi anyag egy részét ő gyűjtötte össze. Korán bekövetkezett halála sajnos félbeszakította munkásságát. Kezdeményezését a néprajz és népművészet terén a Kollégium felvidékről idekerült rajztanára, Haáz Ferenc Rezső folytatta, aki a rendszeres gyűjtést 1910-ben kezdte el. Tanítványai segítették, s már 1913-ban szép muzeális gyűjtemény jött létre. A Kollégium két termet bocsátott a gyűjtemény elhelyezésére, amely így a közönség számára hozzáférhetővé vált. A két háború között tovább folyt a gyűj-

tőmunka. A második világháború nagy kárt okozott a gyűjteményben, az elveszett tárgyakat Haáz Rezső további gyűjtőmunkával pótolta. 1949-ben a múzeum állami intézménnyé vált, s a biztosított állandó költségvetés és személyzet új fejlődési lehetőséget teremtett. A különösen gazdag néprajzi részleget régészeti-történeti gyűjtemény egészíti ki. Jelenleg a múzeum egy különálló emeletes épületben székel, melyben a gyűjtemény korszerűen van elrendezve. Az utóbbi évek során kifejtett tudományos kutatómunka révén a múzeumban jelentős eredmények születtek.

A székelykeresztúri városi múzeum alapját Szentmártoni Kálmán tordai unitárius gimnáziumi tanár 80 darabból álló kis régészeti gyűjteménye képezte. Ezt a kis gyűjteményt gazdagította Nagy Lajos rajztanár 899 darab rajztanításhoz használt néprajzi tárggyal. A gyűjteményt – múzeumi igény nélkül – az Orbán Balázs nevét viselő helybeli unitárius gimnázium őrizte.

A tulajdonképpeni múzeum megalapítója a nemrég nyugalomba vonult dr. Molnár István tanár, aki 1946-ban „Orbán Balázs iskolamúzeum“ néven a már összegyűjtött anyagot a közönség számára hozzáférhetővé tette. Ez a kis múzeum 1949–1952-ig a Népi Athenaeum védnöksége alatt működött. A gyűjteményt 1952-ig dr. Molnár István gondozta és gyarapította. Ekkor állami intézmény lett, és céljának megfelelő helyiséget kapott. Ugyanebben az évben az új épületben be is mutatták a történeti szakosztály gyűjteményét. Dr. Molnár István gyűjtőmunkája tette lehetővé még 1954-ben a múzeum két újabb – természetrajzi és néprajzi – szakosztállyal való gyarapítását. A múzeum fejlődését a fennállásának 25. évfordulójára (1972) kiadott emlékkönyv ismerteti.

Az említettek mellett Erdélyben még számos múzeum van. Ezek döntő többségükben történelmi tárgyú anyagokat tartalmaznak, és kisebb-nagyobb néprajzi gyűjteményt is. Mindegyik részletes bemutatását nem tűztük célul. A rangosabbak között meg kell említenünk az aradi, brassói, dévai, gyulafehérvári, nagybányai, szatmári és temesvári megyei múzeumokat, melyekben a román nép és az együttlakó nemzetiségek múltját tükröző történelmi, illetve néprajzi tagozat ugyancsak gazdag gyűjteményekkel rendelkezik.

Az érdeklődő figyelmét nem kerülheti el az sem, hogy a román nemzet és a nemzetiségek közös múltját, a külső

leigázók és a társadalmi elnyomás elleni együttes harcát érzékeltetik az ország fővárosában székelő történelmi múzeumok is: Románia Szocialista Köztársaság Történelmi Múzeuma, valamint a Román Kommunista Párt, a Romániai Forradalmi és Demokratikus Mozgalom Történeti Múzeuma.

A múzeumok sorát néhány emlékház egészíti ki: Nagyváradon és a Szatmár megyei Adyfalván az Ady Endre emlékház, Szalontán a Csonkatoronyban berendezett Arany János emlékház, Nagyszentmiklóson (Temes megye) a Bartók Béla nevét viselő emlékház. Ezek megemlítése annál is indokoltabb, hogy közismert haladó alkotók emlékét őrzik, és egyben a magyar nemzetiség hagyományainak ápolásáról, a mába való beillesztéséről vallanak.

A múzeumok fejlesztésével, tevékenységük korszerűsítésével párhuzamosan országszerte egyre növekvő műemlékvédő tevékenység bontakozik ki. Az Erdély múltjával, hagyományaival kapcsolatos műemlékek is fokozott figyelemben részesülnek. Példaként megemlíthető, hogy 1960–1977 között Erdély-szerte 31 fontosabb középkori műemlék restaurálása fejeződött be, illetve van folyamatban, és mintegy 50 műemléken végeztek időszaki javításokat, karbantartási és tartósítási munkálatokat.

A múzeumok anyaga Erdély-szerte a románok, magyarok, németek, szerbek és más nemzetiségűek múltbeli és jelenkori közösen végzett építőmunkáját tükrözi. Akár a többi művelődési intézmény, a múzeumok is arra törekednek, hogy a kölcsönös megismerést és megbecsülést ösztönözzék.